

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК НІМЦІВ ЗАКАРПАТТЯ (1989-2001 рр.)

Масова еміграція німців Закарпаття спричинила проблеми утвердження їх етнонаціональної культури. Насамперед, у освітньо-виховній сфері. В області не існувало школи із німецькою мовою навчання, діяла одна група виховання німецькою мовою в системі дошкільних закладів області.

В 2001 р. в дитячих садках області виховувалось 98 німецьких дітей, а в школах навчалось 297 учнів німецької національності. В той же час тільки в одному садку із середини 90-х рр. функціонувала група із німецькою мовою виховання, де в 2001 р. виховувались 24 малята. Тільки факультативно вивчали німецьку мову 324 учні шкіл краю. Зауважимо, однак, що німецька мова вивчалась як іноземна в 285 школах краю (41 247 учнів). Це полегшило навчання німецької мови в місцях компактного проживання німців. Німецька мова в місцях компактного проживання німців (села Бородівка, Верхній Коронець, Кучава, Нове Село, Павшино, Синяк Мукачівського району, с. Усть Чорна Тячівського району, с. Драчини Свалявського району) вивчалась вже з 1 класу. Першою ластівкою комплексного німецькомовного навчання стала недільна школа в Сваляві, де в 2001 р. вже навчались 32 учні.¹ Відзначимо, що умовах масового відтоку німецького населення, їхньої мовної асиміляції ці показники доволі значними. Також протягом досліджуваного часу в Ужгородському університеті на факультеті романо-германської філології кафедра німецької філології готувала фахівців німецької мови.

Німецька національна меншина вперше в умовах незалежності отримала можливість рідномовних телепрограм на обласному телебаченні. В 2001 р. німецькою мовою виходило 1,5 години ефірного часу Закарпатської обласної телерадіокомпанії.² Ці програми презентували в основному традиційну культуру німців краю, їхню долю в умовах іншомовного середовища, історії окремих яскравих

представників з числа німців області в історичній ретроспективі та сьогодні. На жаль, не було радіопрограм та німецькомовної преси. Виняток становила німецькомовна сторінка "Am Dorfbrunnen" в "Новинах Закарпаття", що періодично виходила з 1995 р. Публікації ж присвячені німецькій національній меншині краю акцентували увагу на окремих етнокультурних аспектах збереження ідентичності німців краю, святкування в Паланкові тощо.³

Німецькомовна література в бібліотеках краю протягом 90-х рр. дещо поповнилась. Якщо в 1993 р. в бібліотечних фондах нараховувалось 1 714 книг німецькою мовою, то в 2001 р. їх було вже 4 930 примірників. Мукачівська центральна бібліотечна система забезпечувала німецьке населення літературою в 5 бібліотечних установах.⁴

До захисту етнокультурних потреб німців протягом досліджуваного часу функціонували 5 клубних установ краю. Німці краю організувались у мистецькі колективи. Насамперед, представлені Мукачевом, Паланком, Павшином, Усть-Чорною, Свалявою, Чинадієвом. Ефективно працював мистецький центр "Паланок". Власне активна участь нечисельної громади німців сприяла активному представленню їхньої етнічної культури в рамках проведення щорічних фольклорних фестивалів.⁵ Культурно-національний центр "Паланок" в м. Мукачеві щораз відвідувався іноземними делегаціями, насамперед із Німеччини. Так, в травні 1999 р. його відвідав Надзвичайний та Повноважний Посол ФРН в Україні д-р Е.Гайкен. В ході цих відвідин під час бесіди із першим заступником мукачівського міського голови була приділена особлива увага німецькій національній меншині краю. Зокрема, обговорювались аспекти гуманітарної допомоги з боку Німеччини через добродійні організації, по лінії церкви, її координацію із сторони української та німецької влади. Посол також ввідав села компактного проживання німців (Нове Село, Кучава, Павшино), де ознайомився із життям, побутом німців краю, мав розмови із головами сільських Рад.⁶ Підтримка з боку Німеччини залишалась ефективним катализатором утвердження етноідентичності німців краю.

Важливим фактором етнокультурного розвитку німців краю стало також становлення національно-культурних товариств. Власне цей процес був започаткований ще в умовах СРСР. В липні 1990 р. відбулась установча конференція товариства "Відродження" на якому зійшлося 276 делегатів. Головою товариства було обрано Е.Кайнца. В статутному документі вказувалось, що організація представляє підрозділ Всесоюзного товариства радянських німців "Відродження", покликана сприяти задоволенню національних питань "радянського німецького народу", перш за все відродження ліквідованої автономної республіки на Волзі, відродження національних районів, сільських Рад в місцях компактного проживання німців.⁷

На установчій конференції були окреслені регіональні перспективи німецької національної меншини. Зокрема, щодо започаткування фестивалі німецького фольклору (М.Фогел), ініціювання відкриття школи з німецькою мовою навчання, організацію вивчення німців краю, створенні в Музеї архітектури і побуту експозиції німецького поселення (Г.Меліка), розвитку німецької мови та культури (І.Коструба) та ін.⁸

Вже в умовах незалежності відбулось створення товариства німців Закарпаття "Надія". В статутному документі відзначалось, що товариство є "... незалежною демократичною організацією, веде самостійну політичну діяльність...".⁹ Таке формулювання і стало причиною "непроходження" наступної переєстрації в 1993 р. Головою товариства на установчій конференції в березні 1992 р. був обраний Е.Візінгер.

Власне причиною виникнення цього об'єднання була конфронтація еліти німецької спільноти з приводу позиції щодо автономії краю. Голова товариства "Відродження" Е.Кайнец від імені всього німецького населення підписав документ "За автономію Закарпаття". В цій ситуації, як зауважував Л.Шварц, "... ми, демократична група, виступили із своєю заявою в "Карпатській Україні", в якій засудили безвідповідальність Еміла Кайнца, який таким заявами сіє міжнародну ворожнечу".¹⁰ М.Фогел покинув зал Будинку культури, де проходила конференція. А Л.Шварц висловився про перспективу ведення самостійної та незалежної нейтральної

політики товариством "Надія". На конференції представники демократичних сил В.Зінгалов, Б.Дикий висловили лозунги єднання для спільної боротьби за справжню незалежність України.¹¹ З іншого боку, учасники форуму висловились за культурну автономію німців краю, розширення можливостей навчання в Німеччині та виконання першочергового завдання – "відновлення національності німцями, згідно етнічного усвідомлення своєї національної незалежності".¹²

В 90-ті рр. найбільш ініціативним було товариство "Відродження", яке очолив З.Кірман. Воно об'єднує 1260 чоловік. Активність товариства проявлялась головним чином у соціально-економічній підтримці німців краю, щорічно проводило свята німецької культури. Завдяки зв'язкам товариства молоді німці краю мали можливість отримання освіти рідномовної освіти в Німеччині.¹³

Вже в 2000 р. було зареєстроване інше товариство під назвою "Німці Закарпаття". Його головою став В.Цанько. Товариство зайнялось організацією недільної школи, проведення курсів німецької мови та іншими культурно-освітніми проблемами. Найбільшим осередком товариства була Свалявська районна організація "Німецька громада" (766 чол.). Мукачівське товариство німців, очолюване В.Фехтелом складало 600 чол. В с. Усть-Чорна – 95 чол. (голова Ф.Шпачинський).¹⁴

Німецька національна продовжувала зберігати етнорелігійну ідентичність. В 1989 р. в 3 громадах РКЦ краю богослужіння проводилось німецькою мовою.¹⁵ В умовах незалежності їх число подвоїлось. В с. Чинадієво та м. Свалява богослужіння проводились німецькою та угорською мовами. В ряді населених пунктів німці входять до складу угорських римо-католицьких громад.¹⁶ Це зумовлює тривалу в історичному часі мадяризацію німців краю.

Тільки в кінці 90-х рр. із проведенням активної пастирської роботи римокатолицьким священиком-місіонером Й.Трунка в селах Павшино, Синяк, Барбово на Мукачівщині та Усть-Чорна Тячівського району розпочалось відродження німецькомовного богослужіння. Проводилась значна робота по соціальному та духовно-релігійному захисті німецького населення. Зводилась

церква на околиці Павшино, споруджений будинок для людей похилого віку. В планах – бібліотека, навчальний центр, їдальня. В с.Синяк також побудовано церкву та готель. В с. Нове Село під керівництвом пастора Б.Ногти обладнана столярна майстерня тощо.¹⁷ Це свідчить про поєднання духовно-релігійного та соціально-економічного факторів, що оптимізує етнічне та соціальне самопочуття німців краю. Вищенаведений матеріал засвідчує відірваність асиміляційним та еміграційним процесам, що виразилось у творенні національно-культурних товариств, ренесансові етнічної культури німців в нових реаліях українського державотворення на теренах Закарпаття.

1. Поточний архів управління освіти і науки Закарпатської ОДА. Дані про німецькомовну освіту Закарпатської області (2001 р.).
2. Мітряєва С.І. Національно-культурні товариства Закарпатської області = National cultural associations of Transcarpatian region / Національний інститут стратегічних досліджень. Закарпатський філіал. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. – С. 70.
3. Зан М.П. Дослідження основних аспектів етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. ХХ ст. через призму контент-аналізу обласної преси // Carpatica-Karpatika. Випуск – 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в ХІХ-ХХ століттях. – Ужгород: Два кольори, 2001. – С. 225.
4. Габорець В.С. Культурні запити поліетнічного населення області та шляхи їх задоволення // Матеріали науково-практичної конференції "Міжетнічні відносини в Закарпатті: історія, сучасні проблеми". – Ужгород: Патент, 1994. – С. 37; Мітряєва С.І. Назв. праця. – С. 72-73.
5. Рішко М. Закарпатські німці люблять співати, але з кожним роком їх усе менше // Срібна Земля – Фест. – 2000. – 12-18 жовтня. – С. 2; Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф. 1. Закарпатська обласна державна адміністрація. – Оп. 1. Діловодство. – Спр. Розпорядження від 17.07.92 № 187 "Про проведення обласного свята німецького народного мистецтва". – Арк. 257-266; Там само. – Спр. Розпорядження від 15 липня 1993 р. № 305 "Про проведення свята німецького народного мистецтва". – Арк. 21-24; Там само. – Спр. Розпорядження від 21.07.95 № 413 "Про проведення обласного свята німецької культури". – Арк. 50-54; Там само. – Спр.

- Розпорядження від 12.08.96 № 452 "Про проведення обласного свята німецького народного мистецтва". – Арк. 6-11; Там само. Спр. Розпорядження від 01.09.98 № 305 "Про проведення обласного фестивалю німецького народного мистецтва". – Арк. 52-57.
6. 6 Там само. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том IV. Інформації про виконання постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України. 21 квітня 1999 – 30 червня 1999 р. На 107 аркушах. – Арк. 69-72.
  7. 7 Там само. – Оп. 14. Діловодство. – Спр. Рішення від 18.09.90 № 186 "Про реєстрацію Статуту Закарпатського обласного товариства радянських німців "Відродження". – Арк. 198.
  8. 8 Там само. – Арк. 213-215.
  9. 9 Там само. – Ф. 1. Закарпатська обласна державна адміністрація. – Оп. 1. Діловодство. – Спр. Розпорядження від 29.05.92 № 91 "Про реєстрацію Статуту Незалежного Товариства німців Закарпаття (НТНЗ) "Надія". – Арк. 376.
  10. 10 Там само. – Арк. 402.
  11. 11 Там само. – Арк. 401-403.
  12. 12 Там само. – Арк. 407-408.
  13. 13 Мітрасва С.І. Назв. праця. – С. 39.
  14. 14 Поточний архів Закарпатського обласного управління юстиції. Справи зареєстрованих громадських організацій. Статут Закарпатської обласної організації "Німці Закарпаття". 07.11.2000. № 280.
  15. 15 Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Ф. 1. Закарпатський обком Компартії України. г.Ужгород. – Оп. 33. Дела отделов. – Спр. 12. Матеріали к протоколу V пленума Закарпатського обкома Компартії України. 05.12 – 05.12, 1989 г. На 52 листах. – Арк. 52.
  16. 16 Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том VI. Довідки і звіти про роботу обласних організацій. 01 серпня 1997 – 18 вересня 1997 р. На 158 аркушах. – Арк. 92.
  17. 17 Бедзір В. Німецькі села оживають під наглядом пастора Йозефа Трунка та його "команди" // Старий Замок. – 2001. –